

ומתוקים מדבש

סוגיות בהלכה מתוך עניינים שבפרשת השבוע מבוארים ומורחבים בלשון לימודים השווה לכל נפש
נכתב ע"י הרב זאב יהודה סטארק שליט"א רב קהילת "שמחת התורה" - ביתר עילית

פרשת שמות - גליון מס' 13

א. הלכות שינוי השם לחולה רח"ל ב. ה'כיפה' ('יארמולקע') בהלכה

כתב בעל הטורים: 'שמות בני ישראל הבאים' ר"ת 'שביה'. שאף כשהיו בשביה לא שינו שמותם,
דבשביל ד' דברים נגאלו ממצרים: בשביל שלא שינו את שמותם, מלבושם, וכו' (עיין ויקרא רבה פרשת אמור פרשה לב).

מחלוקת ראשונים בסיבת פועלת שינוי השם

עיין בגמ' (ר"ה דף טז): אמר רבי יצחק, ד' דברים מקריעין גזר דינו של אדם, אלו הן: צדקה, צעקה, שינוי השם, שינוי מעשה, וי"א אף שינוי מקום. שינוי השם דכתיב: 'שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה', וכתיב: 'וברכתי אותה, וגם נתתי ממנה לך בן'. עיי"ש. וברמ"א (יו"ד סימן שלה סעיף י) איתא שנהגו לברך חולים בבית הכנסת, לקרא להם שם חדש, כי שינוי השם קורע גזר דין. עיי"ש. ובביאור הגר"א (שם ס"ק יד) ציין המקור לכך מדברי הגמ' בר"ה. עיי"ש.

ויש לחקור האם שינוי השם פועל 'בעצם' וקורע את גזר הדין, או שהוא בא רק 'לרמוז' שאינו אותו בן אדם, והוא כחלק מהתשובה שלו, וכחקמה וצירוף לשינוי המעשה. ומצאנו מחלוקת ראשונים בדבר.

עיין ברמב"ם (הלכות תשובה פרק ב הלכה ד, ובלחם משנה שם כתב שמקורו של הרמב"ם הוא מדברי הגמ' בר"ה) שכתב: מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים, ועושה צדקה כפי כחו, ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו, ומשנה שמו. כלומר: אני אחר, ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים, ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה, וגולה ממקומו, נגלות מכפרת עון מפני שגורמת לו להכנע ולהיות עניו ושפל רוח. עיי"ש. משמע מדבריו שלא די בעצם שינוי השם אלא שזה בא לרמוז ולהורות על שינוי אמתי שיתחולל בו, ודו"ק (וכן דייק המהרש"א - בדברי הסמ"ג והר"ן, שלשונם כדברי הרמב"ם - עיין לקמן).

ועיין במאירי (ר"ה שם) שכתב: 'יעשה בעצמו תחבולות להתעורר בשינוי הנהגותיו, כגון שינוי השם. עד שיתעורר בשינוי זה שהוא אחר, ושהנהגותיו יתחדשו בהתחדשות השם'. עיי"ש. ומפורש בדבריו כצד זה, שאין די בשינוי השם בלבד אלא שהוא צריך לעבור דרכיו וכו'.

אמנם עיין בריטב"א (שם) שפירש שינוי השם הוא שמשנה שמו שאינו האיש בעל העבירות, כדי שלא יזכירוהו לרעה, ובר מהכי דבטיל ונפיק מאיצטגנינות דיליה, כדרך שאמר באברהם וכו'. עיי"ש. ואפשר לדייק בדבריו שני דיוקים, וראיה שהוא לומד בשינוי השם פועל 'בעצם', ולא שתלוי הדבר בשינוי מעשיו. א) במה שכתב שבשינוי שמו אין 'מזכירים אותו לרעה', ורואים שכבר די בזה ואין צורך שיהיה לו גם שינוי דרכיו ומעשיו (ואפשר לדחות ולהסביר שגם הרמב"ם שהבאנו לעיל כיוון לדבר זה - ואינו שורב שצריכים גם שינוי מעשה, וכמו שדייקנו לעיל, אמנם מפורש במהרש"א לקמן שלא למד כן). ב) כשהוא אומר 'ובר מהכי', ג"כ רוצה לומר שיש עוד מזהלך איך ששינוי השם פועל 'בעצם' - ובלי שום שינוי מהותי באדם. והוא, שהוא יוצא ממזלו הראשון למזל אחר (אמנם אפשר לדחות דיוק זה ולהסביר במש"כ 'בר מהכי' - שלא התכוון לומר שיש עוד אופן של פעולה בשינוי השם 'באותה מערכת' דהיינו שהוא פועל בעצם, אלא שיש עוד 'מערכת הפועלת', דהיינו שהמערכת הראשונה פועלת בצירוף עם שינוי מעשיו, ועוד יש מערכת שפועלת 'בעצם', ודו"ק).

ועיין עוד בבלב"ש (יו"ד סימן שלה סעיף י) שכתב שמשנים את שמו לקרוא לו שם חדש, דשינוי השם קורע גזר דינו של מקום, דבאיש אחר הוא, שאין זו הגזירה נגזרת עליו. עיי"ש. ומשמע כצד ד' בריטב"א ש'הוא יוצא ממזל שלו וכאילו גזירה זו נגזרה על מישהו אחר, ומבלי שהוא יעשה שינוי מהותי ותשובה, ודו"ק. ובשו"ת הרשב"א (חלק ה סימן מה) כתב: 'ולא יקרא עוד שמך אברהם, והיה שמך אברהם, כי אב המון גוים נתתיך, אבל שרי אשתך לא תקרא וכו' כי שרה שמה', ואמרו ז"ל, באלו המזל גורם בעוד ששם כן, ובהשתנות השם ישתנה המזל, אברם אינו מוליד אברהם מוליד, שרי אינה יולדת שרה יולדת, וזה כענין האומר 'אין מזל לישראל', כי בהיות האיש צדיק - פעמים ישתנה ענינו מחמת זכותו, או בשמו, או בשינוי מקומו, וכאלו המזל כן - מי שיקרא שמו כן, או מי שידור במקום פלוני וכו', והוא מאמרם ז"ל 'שלשה דברים מהפכין מרעה לטובה' וכו'. עיי"ש. ורואים גם מדבריו כצד זה, שיש מזל שאם משנה את שמו - משתנה מזלו, ומבלי שום קשר לשינוי מהותי וזורה בתשובה וכו', אלא שהוא דבר 'עצמי'. ובמהרש"א (ר"ה - שם) כתב, ששינוי השם ושינוי מקום אינם באים כלל על כפרת חטאים, דהרי שינוי השם ושינוי מקום ילפינו לה מאברהם ושרה, וגבי דידהו פשיטא דלאו משום החטא היו צריכים לשנות שמו ומקומם (ומיית המהרש"א שם בשם בעל עשרה מאמרות שכתב כן להדיא, ששינוי השם והמקום ליתניהו אלא בהני גזירותם באה ללא חטא, וא"כ יש לכאורה מכאן ראיה חזקה שאין העניין של שינוי השם קשור לשינוי המעשה וכחקמה להתשובה וכו', כי אצל אברהם ושרה היה השינוי בלא סיבת חטא, וזהו המקור לשינוי השם), אלא שכתב המהרש"א שמדברי הסמ"ג (עשה יז) מבואר שעיקרו של שינוי השם הוא כאמירה - 'אני אחר ואיני

אותו האיש שעשה אותו מעשה' (ועיין לעיל שהבאנו לשונו של הרמב"ם, שהוא כמעט כלשון הסמ"ג, ורואים מפורש שהמהרש"א למד ש'נוסח' זה הוא קשור לשינוי המעשה, ושהוא עיקר תכלית וכן האופן ששינוי השם פועל, ושאינו הוא פועל 'בעצם' ומבלי שינוי מעשה). ועוד כתב המהרש"א שהוא מפורש בדברי הר"ן שכתב: וטעמא דמילתא, דשינוי השם גורם לו לעשות תשובה, שיאמר בלבו: איני אותו האיש שהייתי קודם לכן, וצריך אני לתקן דרכי. וכעין זה כתב גם לענין שינוי מקום (וזה ג"כ דומה ללשונו של הרמב"ם - עיין לעיל). והמהרש"א סיים וכתב שכן נראה יותר, משום דאין סבירא דשינוי השם גרידא יבטל את הגזירה. עיי"ש.

ועיין בירושלמי (פרק ו דשבת הלכה ט) שרבי יוחנן עבר בשוק וראה אחד מוכר מיני מתיקה, ושאל לו האם הוא חי ומתפרנס מהם, לאחר שעה אמר לו שמשעה ששאלו שאלה זו, לא הצליח למכור מאומה. השיבו רבי יוחנן, שני אתרך (מקומך). פעמים ששינוי השם גורם, פעמים ששינוי מקום גורם. עיי"ש. וראיתי באחרונים שהביאו ראיה מכאן שזהו שינוי 'בעצם', ואפשר לפלפל בראיה זו, כי מחד גיסא חזינו שרבי יוחנן השווה את שינוי המקום לשינוי השם, וכשם ששינוי המקום אינו כרוך לכאורה בשינוי בהתנהגות - כך גם שינוי השם. אבל מאידך יש לומר ששינוי מקום משמעותו כעין 'גלות', וה"ה שינוי השם כרוך בשינוי בהתנהגות.

נפק"מ היוצאים מהנ"ל

ויש לדון בכמה נפק"מ למעשה היוצאים מחקירה זו, והם: אם יועיל לשנות שם חולה כאשר הוא בלא הכרה וכדו', או שלא מדעתו, או בעל כרחו. כי אם הוא דבר שפועל בעצם, אין סיבה שלא יפעל באלו, אמנם אם הוא דבר שקשור לגדרי תשובה ושינוי מהותו של האדם - אפשר לדון שזה לא יועיל. ועיין בספר שמות בארץ (דף רב) שטענו למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דלכאורה כשהחולה הוא במצב של אבדן הכרה רח"ל, מה שיש לעשות לו שינוי השם, כיון שענין שינוי השם מדרכי התשובה וכו', וכשאנו מתעורר לתשובה מה יועיל לכאורה השינוי השם? וענה שטעם שינוי השם - שעל שם זה לא נגזרה הגזירה. עיי"ש.

והנראה לענ"ד, שעל אף שיש מחלוקת בדבר, כדאי הם ראשונים אלו הסוברים ששינוי השם פועל 'בעצם' - לעשות כן במצב של פיקוח נפש, ובפרט שהראיה הברורה מאברהם ושרה ששינוי השם אצלם לא היה קשור וכו"ך עם שינוי בהתנהגות אלא הוצרכו לשינוי מזל. אמנם עיין להלן מה שהבאנו מהגר"ח זוננפלד זצוק"ל שסבר שיש משום סכנה לשנות שם בזמנינו. ובכגון זה נקטינן דשב ואל תעשה עדיף, כי מכל צד יש לחוש לסכנה. אמנם פוק חזי מאי עמא דבר, שמשנים שם לחולה (ושמעתי ממנו"ר הגאון רבי יוסף יצחק לרר שליט"א - בעמא"ש חומרת הגוף והנפש ועוד וראש כולל להוראה בירושלים תובכ"א, שצריכים לברר בבירור גדול לפני שעושים שינוי השם שהרב שעושה השינוי מוסמך לזה, ואם לאו שב ואל תעשה עדיף).

פסקי הלכה בעניין שינוי השם לחולה

א) פקפוקים על שינוי שם לחולה בזמנינו - ידוע שמרן הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל היה מתנגד מאוד לשינוי שם של חולה בזמנינו, ואפילו אם היה מסוכן, ונימוקו היה בגלל שצריכים להיות בקיאים בשורשי השמות בשבשים, ופעמים מחמת השינוי נפטר החולה רח"ל. (עיין בספר שמא גרים דף רטז, מרא דאיעא ד'ישראל חלק א דף צד, ובספר הליכות תינוקות וקטנים דף לט הערה סח - שהביאו דבריו). אמנם בספר שמות בארץ (דף קכ) הביא מרשכבה"ג מרן רבי חיים קניבסקי שליט"א שיש מי שכתב כי בזמנינו אין להוסיף או לשנות שם לחולה מסוכן רח"ל, משום שאנו בקיאים בשרשי ובצירופי השמות בשבשים (דרכי חיים ושלום עמוד שד), אך לא נהגו כן, והמנהג שמוסיפין. עיי"ש. ובעלון כאיל תערוג (תשעו דף יד) הביא בשם מרן רשכבה"ג רבי אהרן לייב שטיינמן זצ"ל ששינוי השם לחולה - צריך תמיד שאלת רב, דלפעמים אדרבה זה מזיק לו, שבשם החדש אין לו זכויות כלל. עיי"ש.

ב) עקירת הראשון - מדברי החלוקת מחוקק (ש"ע אבה"ע סימן קכט ס"ק א) מבואר ששינוי השם מחמת חולי היו עוקים לגמרי את השם הראשון, ומחליפים שם אחר תחתיו. עיי"ש. אמנם מבואר בפוסקים שזה דווקא בזמנים שלא היו רגילים להשתמש בשתי שמות, לכן הוצרכו לעקור הראשון ממקומו. אבל עתה שקורין לאדם אחד בשני שמות, חשיב שפיר שינוי השם בהוספת שם בלבד. ובערוך השלחן (אבה"ע סימן קכט סעיפים יב, סח, פב) כתב שגם כינויים לא היה ביניהם, וגם שינוי שם של חולי היה שינוי שם ממש, שהחליפו שם הישן לשם חדש, ולא כנהוג אצלנו שמוסיפין שם, והרי בתורה ראינו ג"כ שינוי שמות, ולא הוספת שם, כמו - שרי לשרה, אברם לאברהם, הושע

א. מלשון זה משמע שרק כדי לשנות את השם מברכים בבה"ג את החולה. אמנם עיין בדרכי משה (שם) שכתב: 'ונראה שמוזה נהגו לברך החולה בבה"ג ולבקש עליו רחמים, גם נהגין לתת לו שם חדש' וכו'. עיי"ש. ומבואר מדבריו דשני ענינים הם: א) לברך חולים בבה"ג. ב) לשנות השם בבה"ג. וכן נהגו.

ליהושע, ויעקב אבינו כשאמר ליה הקב"ה לא 'עקב יאמר וכו', כי אם ישראל', לא מצינו בכל התנ"ך שקראו בשני שמות, אלא או יעקב או ישראל, וזה שלא עקר לגמרי שם יעקב - מפני שכך רצה הקב"ה וכו'. ולכן כל הדינים שיתבאר בשינוי שם החולה, לפי דעות הפוסקים הוא לפי מנהגם שהחליפו השם, אבל לפי מנהגינו יש דין אחר בזה. עיי"ש. ועיין עוד בספר שמות בארץ (דף רא) שהביא שכיון שלדעת מרן החזו"א **זצ"ל ב' שמות הוא שם אחד ארוך, שפיר חשיב בגדר 'שינוי השם' ולא רק 'הוספה'**, ומכאן באמת יהיה ראיה לדעת החזו"א זצ"ל (כך הגמ' הביאה ראיה ששינוי השם קורע את הדין משה וכו', ושם הייתה עקירה לגמרי, וכנראה שהיה קשה על מנהג העולם שלא עוקרים, ותיקן שזהו ראיה לחזו"א זצ"ל ששתי שמות הם שם חדש ולא הוספה גרידא. אמנם לפי דברי הערוך השלחן לא קשה מיד, והסכים מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א לחשבון זה. עיי"ש.

ג) כמה זמן צריך כדי להחזיקו בשם החדש - עיין בספר ארחות רבינו (מהדו"ח חלק ד דף רנט) שכתב שאמר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שאביו הסתייפלר זצ"ל אמר לו, שחולה שהוסיפו לו שם בחלי וזאת תוך ל' יום, אין מזכירים כלל את השם שהוסיפו לו, ורק אם מת לאחר ל' יום מזכירים את השם שהוסיפו. עיי"ש. ועיין בספר שמות בארץ (דף קכא, רב) שהביא ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שבהוסיפו לו שם והביא מחלי, צריך להיות בריא בשביל שהשם הנוסף יסאר לו לנצח, אם יצא מסכנה. ובעניין חולה שהיה בסכנה רח"ל, והוסיפו לו שם, ומצבו הוטב, ושוב לאחר כמה שנים היה במצב מסוכן רח"ל, יתכן שיש להוסיף שוב עוד שם חדש. עיי"ש. ובספר גשר החיים (חלק א דף לא) כתב שאם הבריא מחלי זה אפילו מעט, ונתחזק בשמו החדש בחזקת קם לו מחלי במשך שלשים יום, ואפילו מת לאחר שלשים יום, מכיון שנתחזק בחזקת קם מחלי במשך שלשים יום בשמו החדש, נשאר בשמו זה לעד, בין על המצבה בין בלמוד משנה והזכרה ותפלה לע"נ. ואם לא קם מחלי רח"ל, ולא נתחזק שלשים יום בחזקת קם מחלי בשמו החדש, נזכר ונכתב רק בשמו הקודם. עיי"ש.

ח) שינוי השם בלי ידיעתו ובעל כרחו - עיין בספר הליכות שלמה (תפילה דף קו) שכתב ששם שהוסיפו לחולה שידעתו צלולה בלא חשיב שמו כלל, ושכן הורה הגרש"א זצ"ל במעשה שבא לפניו באחד שחששו שנחלה במחלה קשה, והוסיף לו אביו שם כפי הסדר המנהג - בלא ידיעתו, דלא חשיב שמו כלל, לא לכתובה ולא לגט, ולא יחוש לו כלל, ואפשר להוסיף שם לאדם שדעתו צלולה בלא ידיעתו. עיי"ש. ובספר ארחות רבינו (מהדו"ח חלק ד דף רנט) הביא שסיפר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א על עובדא שהוסיפו שם למסוכן, והביא, ובא החולה שהביא למרן החזו"א זצוק"ל ואמר שאינו רוצה שיקראוהו בשם החדש, ואינו מסכים לשם שהוסיפו לו. ואמר: **בעל כרחך אי אפשר להוסיף שם, ואם אינו מסכים לשם אינו נקרא בשם הזה.** עיי"ש. אמנם עיין בספר שמות בארץ שכתב שאפשר להוסיף שם לחולה שדעתו צלולה בלא ידיעתו, ועל הא שמבואר בספר ארחות רבינו (הג"ל בשם החזו"א זצ"ל) אמר שכמדומה המנהג אינו כן.

ה) דרגת החולי שעושים שינוי השם (ובשאלן סיכו ע"פ טבע רח"ל שיהיה) - דרגת החולי בכדי שיוסיפו שם - היינו מחלה של סכנה. (וכן מבואר בפוסקים שרק מחמת סכנה משיגים שמו, כיון שאין חילוף האדם את שמו ללא כל הגבלה, ובכל עת שירצה, יבטל כל תורת שמות בגיטין ובכתובות, ואף בכל שרירות דעלמא, ופשוט.) **ובערוך השלחן** (י"ד סימן שלח סעיף יב) כתב בזה"ל: **זאם המחלה חזקה משנין השם.** עיי"ש. וראוי לציין מה דאיתא בספר שמות בארץ (דף רב) שהביא עדות ממרן הגר"א מ"ש שצ"ל שכאשר אפסו הסיכויים לפי כללי הטבע והרפואה אין עושים שינוי השם, ורק כאשר יש סיכויים עפ"י כללי הטבע להחלמה (אף שהמצב הוא כשם סכנת מות רח"ל) אז עושים שינוי השם. עיי"ש. (ופעם רצו לעשות אסיפת תפילה לאחד עם 'מות מוח' רח"ל, ודברתי עם רבתי שליט"א, ואמר לי שאם אין סיכוי עפ"י הטבע שיתרפא החולה, עדיף שלא לעשות אסיפת תפילה וכינסו התעוררות וכדו' לדבר זה, אלא ימשיכו לומר תהילים כרגיל ולא לעשות עסק גדול מזה. וזהו כעין מה שהיה שך זצ"ל היה פוסק בעניין שינוי השם).

ו) עניינים שונים - פסקי הלכות ממרן רשכבה"ג הגר"ח קניבסקי שליט"א בעניין זה (הובא בספר שמות בארץ):

1) המנהג להוסיף השם חיים או רפאל, ונכון שלדינא אין נפקא מינה איזה שם יוסיפו, אבל המנהג להוסיף אלו השמות, שהוא ענין ברכה. 2) על אף שבספר לקט יוסף (חלק ב' י"ד דף פג) כתב שכאשר מוסיפין שם לחולה - טוב שלא יהיה בשם החדש שום אות מהאותיות שהיו בשם הקודם, לא שמענו להקפיד. 3) כשמוסיפין שם לחולה אין צריך להטות את שמו ככתובת, כי בשעת כתיבת הכתובה קראוהו כן. (וכן הביא בספר כתובה כהלכתה בשם בעל שטת הלוי זצ"ל). 4) כשמוסיפין שם לחולה, יכולים לקרות מכאן ואילך את השם הראשון כרצונם. ובתרומת הדשן (חלק א סימן רלד), ובבנימין זאב (סימן עט) כתבו שהשם החדש הוא העיקר, וכותבין אותו קודם, וכמדומה שלא נהגו כן. (ועיין עוד בספר גשר החיים חלק א דף לא שכתב, שהשם הנוסף יתוסף בראש, כגון אם נקרא משה והוסיפו לו שם רפאל, יקרא משה רפאל).

המקורות ללבישת 'כיפה' ואם היא מדת חסידות או הלכה
עיין בגמ' (שבת דף קנז): דאמימיה דרב נחמן בר יצחק אמרי לה חוזים בכוכבים: 'בנך' גנבא הוה. ומאז לא הניחתו אימיה לגלויי רישיה. והות אמרה ליה: **'כסי רישיך כי היכי דתיהוי עלך אימתא דשמיא'**, ובעי דחמי על עצמך שלא ישלט בך יצר הרע. לא הוה ידע רב נחמן בר יצחק קאמרה לה אמו הכי. יומא חד למד תחת הדקל, נפל גלימא מעילוייה רישיה ונגלה ראשו. הגביה עיניו וזאב לדיקלא, נתגבר עליו יצריה, עלה לדיקל וחתך אשכול תמרין בשיניה. (והדקל לא היה שלו והיה בו משום איסור גזל). עיי"ש.

ועיין עוד בגמ' (קידושין דף לא): שרב הונא בריה דרב יהושע לא היה הולך ארבע אמות בגלילי הראש, מפני שאמר - שכניה למעלה מראשי. עיי"ש. ודייקו כמה אחרונים שרק רב הונא החמיר שלא ללכת בגלילי הראש, ומכאן שאין איסור בדבר מעיקר הדין, אלא ממידת חסידות (עיין בב"ח א"ח סימן ב, ובביאור הגר"א ומחצית השקל שם).

ובגמ' (שבת קיח): איתא שאמר רב הונא בריה דרב יהושע, **תיתי לי דלא סגינא ארבע אמות בגלילי הראש.** עיי"ש. ומשמע משם **שעד ארבע אמות** הוא ממידת חסידות (עיין

הוס' בכורות ב: ד"ה שמו, ויש אחרונים שנקטו כן שרק הליכה פחות מארבע אמות היא מידת חסידות ולא מעיקר הדין, משא"כ ביותר מארבע אמות הוא מעיקר הדין). ולהלכה הביאו הפוסקים שיש משום מידת חסידות שלא ללכת בגלילי הראש אפילו פחות מד' אמות (עיין במגן אברהם וזוהא דבריו במשנה ברורה סימן ב ס"ק יא), ובגמ' (קידושין ח). רב כהנא שקיל סודרא וכו' מבי פדיון הבן. אמר ליה, לדידי חזי לי חמש סלעים, אמר רב אשי, לא אשכח לא אשכח כהנא דגברא רבה אורא ומבעי ליה סודרא אשכח, אבל כו"ע לא. **וברש"י** (שם): דגברא רבה - ולא אזיל בגלילי הראש. עיי"ש. הרי משמע שמידת חסידות הוא, ורק לגברא רבה יש קפידא.

ועיין עוד ברש"י (סנהדרין דף קא: ד"ה חלץ), ובגמ' (עירובין פא: - וברש"י שם). עיי"ש.
ועיין עוד בבית יוסף (או"ח סימן מז) שכתב שהברכה 'עוטר ישראל בתפארה' נתקנה על הכובע. ויש שהביאו שזו הוכחה שצריך לכסות את הראש, דאם לא כן כיצד נאמרת הברכה בשם ומלכות, ואפשר לפלפל בזה.

הלכה בהג"ל, בזמנינו, ולעניין נשים

יש מחלוקת איך להבין בדעת השו"ע, אם הוא סובר שהוא אסור מעיקר הדין או ממידת חסידות (עיין בדרכי משה סימן ב אות ב, וסימן ח אות ד, ובב"ח שם, ובמג"א סימן צא ס"ק ג, סימן ב ס"ק ו). אמנם הרמ"א (בדרכי משה הג"ל) סובר שהוא ממידת חסידות (לגבי הליכה וכו', אמנם עיין שם במש"כ לגבי תפילה והליכה לבית הכנסת). **ועיין בביאור הגר"א** (סימן ח ס"ק ו) שהאריך מאד בראיות דליכא איסור בגלילי הראש, ואינו אלא ממידת חסידות. וסיים דכללא דמלתא, אין איסור כלל בראש מגולה לעולם, רק לפני הגדולים, וכן בעת התפילה, אז נכון הדבר מצד המוסר, ושאר היום - לקדושים לפני ה' תמיד. עיי"ש. ומבואר שהגר"א סובר שהיה רק מדת חסידות, ואף בשעת התפילה היא רק מצד המוסר.

ובט"ז (סימן ח ס"ק ד) איתא שבזמננו לדברי הכל אסור מעיקר הדין לילך בגלילי הראש, משום שנאמר: **'ובחוקותיהם לא תלכו'**, ומחוקותיהם גויים גילוי הראש (ואפילו פחות מד' אמות, או יושב בביתו - עיין בביאור הלכה סימן צא סעיף ג ד"ה ויש אומרים, ובמשנ"ב סימן ב). עיי"ש. והובאו דבריו במשנ"ב (שם, ובשער השנין שם אות יז כתב לעיין בביאור הגר"א, שבזמננו ביולי הגר"א מודה להט"ו וכו'). עיי"ש. ועיין עוד בשו"ת מהרש"ל (סימן עב, הובאו דבריו במשנ"ב). עיי"ש. **ובשו"ע הרב** (סימן ב ס"ק ו) איתא שבזה"ל שכולם דרכם לכסות ראשם, לעולם אסור לילך או אפילו לישב בגלילי הראש משום צניעות, שהרי זה כמגלה בשור המכוסה וכו'. וכ"כ במדינות אלו שהגויים נהגו לגלות ראשם, והישראלים קדושים נזהרים בזה משום צניעות, ההולך או אפילו היושב בגלילי הראש כמו הגוי, ה"ז עובר בלאו ד'ובחוקותיהם לא תלכו' וכו'. עיי"ש.

ובחתם סופר (דריים ל:) כתב שני"ל דהא בזמננו מקפידים מאד מאד מבלי לגלות ראש, ומחשיב את המגלה לפושע, לא נהגו אבותינו כן מטעם מנהג פרישות ויראת שמים, דא"כ נשים פנויות נמי, דלענין זה אין חלק, אדרבא, בנשים הוה פריצות טפי, שהרי נשואות, הוה עוברת על דת אם יוצאה וראשה פרוץ (כתובות עב), אע"כ לא מטעם חסידות הנהיגו כן אלא מעיקר הדין, כמ"ש הט"ז מאחר שעשאוהו עובדי ע"ז חק לע"ז - לילך דוקא בגלילי ראש, ולכבד הע"ז בזה, א"כ נאסר לנו מן הדין, ולא עדיף ממצבה שהיתה אהובה בימי האבות, ומשעשאוהו אמורים חק לע"ז שנאה הקב"ה (רש"י ריש פרשת שופטים), ומכ"ש חך, **ומנהג זה נהגו בזכרים ולא בנקבות שלהם**, אדרבא, אית בהו קפידא ביניהם שלא תלכנה בגלילי ראש לבית ע"ז, ע"כ לא החמירו לבית אבותינו בגלילי ראש דנקבות פנויות. עיי"ש. (אמנם יש בזמנינו בנות - שאינן נשואות - מעדות המזרח שמקפידות לכסות ראשן בשעה שמתפללות ומברכות ברהמ"ל).

ועיין עוד בספר הליכות שלמה (תפילה דף כא) שכתב בעיקר דינא דהט"ז, **שהגרש"א זצ"ל** היה אומר שנהגה שבזמננו לא שייך איסור זה, שאף שמתחלה נהגו כן מפני אמונתם כמ"ש החת"ס, היום אין זה אלא משום נימוס, ואין זה בכלל חוקות הגויים (וכן כתב ספרא מעין זו בשו"ת באר משה חלק ח סימן מ, וכן סובר בעל האגרות משה שבזמננו אין לאסור מחמת טעמו של הט"ז - לקמן במה שדנו אם מותר לילך בגלילי הראש לצורך פרנסה). עיי"ש.

ועיין בספר ילקוט יוסף (או"ח חלק א דף רנט) שכתב שאף על פי שהעיקר לדינא שהוא ממת חסידות, מכל מקום בזמן הזה יש להחמיר בזה יותר, כי כיון שהראש מעיד על שייכותו למחנה שומרי תורה ומצוות, ולא להיפר ח"ו. ולכן כל מי שהוא ירא שמים צריך להזהר לכסות את ראשו כשהולך ברשות הרבים, שיהיה היכר בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, ויש בזה יותר ממדת חסידות. והכיפה שעל ראשו של אדם ירא שמים היא לסמל ולמזוהת שהוא שייך למחנה הדתי ומורא שמים עליו, ומי שהולך בגלילי ראש - אדרבא, יש בו משום מראית העין שיחשדוהו שהוא אדם חפשי פורק עול מלכות שמים מעליו וכו'. עיי"ש. ובספר הערות (יומא דף קכב) הביא מהגר"ש זצ"ל שבזמננו כיון שנהגו היראים לכסות ראשם בכל מצב, הרי שאם אחד ישב או יעמוד בגלילי ראשו, חל עליו כהלכה פורק עול. עיי"ש. ובשו"ע וישמע משה (פסקי הגר"ש זצ"ל - חלק א דף תלד) כתב, פעם אחת הכנסתי את ראשי אירגון 'הידברות' אל הגר"ש זצ"ל, ואמר להם שבענין כיפה וציצית, אף שציצית היא מצות עשה של תורה, משא"כ כיפה, מכל מקום עדיף להתחיל בלבישת כיפה עם אלו שמקריבים אותם, כיון שבזה מרגיש האדם כיהודה. עיי"ש.

ועיין עוד בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק א סימן א, או"ח חלק ד סימן ב) שכתב להלכה שיש ללבישת כיפה דין 'מנהג' בכלל ישראל. עיי"ש.

הזכרת שם ה', תפילה, אמירת שלום לחבירו - בגלילי ראש

ראוי לציין שכל זה הוא לענין הליכה וכדו', אמנם לגבי הזכרת שם ה' בגלילי הראש מצינו בפוסקים שצריך להחמיר יותר בדבר. עיין בסוף דברי המשנ"ב (שם - בשם המג"א, עיין מה שהבאנו מהדרכי משה לעיל) שכתב, **וכ"ש שאסור לברך, והוא הדין ללמוד בגלילי הראש.** עיי"ש. ורואים מזה שכתב **'וכל שכן'**, שיש צד חמור להזכיר שם ה' וכדו' בלי כיפה. **ובשו"ע** (סימן צא סעיף ג) איתא שיש אומרים שאסור להוציא אזכרה מפיו בראש מגולה, וי"א שיש למחות שלא ליכנס בבהכ"ב בגלילי הראש. עיי"ש. ובפשוטו לשונו רואים שיש איסור לגבי אזכרה (וכמש"כ בסימן צא) משא"כ הליכה בגלילי הראש (שכסימן

ב. ומשמע במג"א (שם) שיותר מד' אמות הוא מעיקר הדין, אמנם המג"א עצמו (בסימן צא ס"ק ג) כתב שאפילו לילך ד' אמות הוא ממידת חסידות (והעיר זה המחצית השקל שם ס"ק ו, ויד אפרים שם). ועיין בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק א סימן א) שכתב לתרץ 'תסירה' זו, שילך ד' אמות - אף שעיקר הדין הוא ממידת חסידות, אבל כבר נהגו כל ישראל להתנהג במידת חסידות זו, אפילו אנשים פשוטים. אבל מידת חסידים והיחידים המתמנהגים בחסידות, וכן לכל ת"ח, יש להחמיר שלא לילך בגלילי הראש בפחות מד' אמות. עיי"ש.
ג. ושאלתי פעם מ"ח אחד, איך יודעים שהאבות לבשו כיפה. וענית עפ"י הרמב"ם (הלכות דעות פרק ה הלכה ו) שכתב שצניעות גדולה נוהגים תלמידי חכמים בעצמם, לא יתבאו ולא יתגלו ראשן ולא גופן וכו'. עיי"ש.
ו. א"כ בבורא פנים אנו צנועים. ועיין בסמ"ק (מצוה נז - והובאו דבריו להלכה בביאור הלכה סימן ד ד"ה יחא צנוע) שהביא שיש מצוה דאורייתא להיות צנוע (ואפילו לגברים). עיי"ש. אמנם מבואר מדבריו שזה הוא רק כלפי גלילי ערוה.

ב שכתב 'ולא ילך', ולא כתב בלשון 'אסור', וכשכתב השו"ע (סימן ב) **שאסור לילך** בקומה זקופה - ולא ילך **ארבע אמות** בגילוי הראש, ושינה בלשונו בין גילוי הראש להליכה בקומה זקופה, זה בגלל שהוא מדת חסידות, משא"כ בסימן צא כשמדובר על הזכרת ה' וכו', זהו מעיקר הדין ואסור, ולכן שינה וכתב בלשון 'אסור', ודו"ק. (ועיין בביאור הלכה סימן צעף א ד"ה ויש אומרים שהביא חילוק זה).

ועיין עוד במסכת סופרים (פרק יד הלכה טו, וכן פסק רבינו ירוחם) שאסור להזכיר שם שמים בראש מגולה. עיי"ש. ובספר הליכות שלמה (תפילה דף יט) כתב בשם הגרש"א זצ"ל **שלישן שלום למי שראשו מגולה - יש להקל**, אע"פ שגורם בכך שהלה יחזיר לו שלום, שהוא שם שמים בגילוי ראש, ואין אנו מכוונים בזה לשם שמים, וגם אין זה בזמננו בגדר **שאלות שלום כלל, אלא דרך נימוס בעלמא**. ומטעם זה יש מקילים לומר בזמננו 'שלום' לאשה כשאין זה דרך קריבות כלל. וה"ה לאבל, דהאסור הוא רק לדרוש בשלומו מפני שאבל אין לו שלום, אבל אמירת שלום גרידא כשאנה אלא לנימוס בעלמא נראה דשרי, וה"ה שאם יש לו מיחוש מותר לשאלו איך הוא מרגיש, דאין זה בגדר שאלות שלום. עיי"ש. (וידוע שרבו הפוסקים שהתירו לומר 'תודה' על הלואה - בזמננו, ואין חוששים לריבית דברים, והוא משום סברא זו שהוא משום נימוס בעלמא, ואכמ"ל).

וראוי לציין מה דאיתא בשו"ת אגרות משה (אורח חיים ד סימן מ"ד) **שאם אדם התפלל בראש מגולה עליו לשוב ולהתפלל**, שכן לשיתנו זהו איסור גמור מדאורייתא להתפלל בגילוי הראש, מכיוון שיש חוק אצל הגויים להתפלל בגילוי ראש. עיי"ש. אמנם עיין בספר **הליכות שלמה** (תפילה דף כ) שהביא מהגרש"א זצ"ל שגורא דכיון שבעיקר הך מילתא מצינו מדרשים חלוקים (עיין מדרש ויקרא רבה פרק כ"ו-כ"ז), מהו חומר האיסור, בדיעבד אינו חוזר. עיי"ש. (ועיין עוד שם שכתב בשם הגרש"א זצ"ל **שפשוט שאם נפל כיסוי הראש באמצע תפילת שמו"ע, ודאי מותר להחזירו**, שהרי מפריעו מכוונתו, וכדשרי להרים סידור שנפל וכדומה - מהאי טעמא).

חינוך קטן בלבישת כיפה

עיין במשנה (גדרים ל:) שהגורד הנאה מ'שחורי הראש' מותר בהנאה מקטנים ונשים. ובגמ' (שם) מבואר שאנשים נקראים 'שחורי הראש', כי שחרות ראשם ניכרת, כי לפעמים ראשם מכוסה ולפעמים הוא מגולה, ובשעה שהוא מגולה רואים את שחרות שער הראש, ואין הוא קורא לאנשים 'מכסי הראש' - כי לעתים שערים מגולה, ואין הוא קורא להם 'גלויי הראש' - כי לפעמים שערם מכוסה, ולכן שמם הוא 'שחורי הראש' (ואפילו אנשים עם קרח או בעלי שיבה, כי בדבריו רק התכוון ל'מכסים' של אנשים - שהם בדרך כלל כן, ולא לאפיקי אנשים אלו, ובגדרים הולך תמיד בתר לשון בגמ'!). אבל נשים - תמיד מכסות ראשן ולפיכך הוא מכנה אותן בשם 'מכוסות ראש', וקטנים - לעולם מיגלו שערות ראשם, ולכן אדם מכנה אותם 'גלויי הראש', ולא 'שחורי הראש'. עיי"ש.

ויש לדייק לכאורה שני דיוקים מגמג' זו - חזא - שהוא כמעט גמ' מפורשת שלבישת הכיפה בגברים אינו אלא מידת חסידות, כי הגמ' אומרת ש'פעמים מיגלו ראשם ופעמים מכסים ראשם' (ולכן הם לכו נקראים 'שחורי הראש'), ואין לומר שהם מגלים ראשם רק בשעת רחיצה וכדו' - ובהיתר, כי א"כ אמאי נקראות נשים בשם 'מכוסות ראש', והרי גם הן מורידות את הכיסוי בשעת רחיצה וכדו', וא"כ הן צריכות להיקרא 'שחורי הראש', ודו"ק. עוד אפשר לדייק מכאן, שקטנים אין צריכים לכסות ראשם, כי הגמ' אומרת עליהם שתמיד 'מיגלו ראשיה', ולכן אינם נכללים בגורד הנאה משחורי ראש. ואולי אפשר ל'שהגמ' דיברה רק על קטנים ביותר שלא הגיעו לחינוך, אמנם לא משמע כן, כי קטן - בפשוטו הוא עד גיל בר-מצוה. ועוד, שהרי ידוע שיש שיטות שאין חינוך על הלידה מוצוה (עיין במג"א ומחצית השקל שם תרע"ט ס"ק ח), וכאן לרוב הדעות - לבישת הכיפה (ובפרט בזמן הש"ס) הוי רק 'מדת חסידות', ואיך אפשר ל'שיש חיוב חינוך ע"ז. אמנם אפשר ל'שמדת חסידות זו היא מחמת יראת שמים (שהוא ענין של מצוות), וא"כ שפיר יש לומר שאפשר לחייב לחנך ע"ז, כי במציאות - אם לא יכסו יגורם הדבר לילד שתהיה לו פחות ירא' וכפי שבאמת כתוב בגמ' (שבת - הובא לעיל) שזו אחת מהמקורות לכסות את הראש, וא"כ אינו נכלל במה שכתב המג"א, וצ"ע. ועיין במג"א (סימן ב ס"ק ו) שכתב שבגמ' בגדרים משמע דקטנים דרכן לילך בגילוי הראש וכו', ומ"מ נכון לכסות ראשם דתהי עליהם איתא דשמיא, כדאיתא בסוף שבת"ש. עיי"ש.

וב"ה שא"כ מציאתי בספר דעת נוטה (חלק א דף עג) שהביאו ממרן רבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א שני נראה לכאורה שאין כוונת הגמ' בגדרים לקטן עד גיל י"ג, שהרי משהגיע לגיל חינוך ודאי מכסה ראשו, וא"כ י"ל דכוונת הגמ' רק לקטנים ביותר, שהרבה פעמים זורקים את הכיפה, וע"כ בלשון בני אדם שיקרו לעולם 'מגולי הראש', והואיל ולא תמיד ראשם מכוסה. עיי"ש.

ועיין במשנ"ב (סימן ב ס"ק יא) שכתב דאפילו קטן - נכון להרגילו בכיסוי הראש. עיי"ש. וראיתי בפוסקים ששיעור הגיל ששייך לחנך בזה הוא **בגיל שאינו זורק את הכיפה לרצפה, ומבין שצריך ללבוש כיפה**. (וכמו בכל מצוה שגיל החינוך הוא לפי ענין המצוה).

שיעור גודל הכיפה

עיין בספר ארחות רבינו (חלק א דף קפח) שהביא שדעת מרן החזו"א זצ"ל הייתה שביסוי הראש צריך לכסות רוב הראש, ויש להקפיד שהכיפה תהיה לא פחות מגודל זה. והביא שם שראש שמרן החזו"א זצ"ל לבש כיפה גדולה כיסיתה את ראשו כמגבעת (ועיין בשו"ת האהל לך שלמה להג"ר שלמה קלוגר זצ"ל סימן ג - שכתב בדבריו). עיי"ש. ועיין עוד בספר דרינים והנהגות (חזו"א - פרק א אות י) שכתב, בכיסוי הראש אמר החזו"א זצ"ל שלא סגי בכיסוי מועט, ויש מי שאומר בשמו שצריך שיכסה רוב הראש. עיי"ש. ועיין עוד בספר אעלה בתמר (תורת החזו"א זצ"ל) שהביא ממרן רשכבה"ג הגאון רבי אהרן לייב שטיינגאס זצ"ל. שומר הגאון רבי יחיאל מיכל פיינשטיין זצ"ל אמר על מרן הגאון רבי אלחנן וסרמן זצוק"ל ה"ד שהיה הולך עם כיפה על רוב ראשו. ואמר רבי אהרן לייב זצ"ל שהחזו"א זצ"ל היה אומר שסגי ברוב הראש. ובאיור רבי אהרן לייב זצ"ל, שבפשוטו נראה שצריך שכל הראש יהיה מכוסה, אלא 'דרובו'.

ככולו'. עיי"ש. וראוי לציין מה דאיתא בספר פניני תפילה (להגר"צ קוק שליט"א - דף סג) שהביא מהגר"ש זצ"ל שמה שאמר החזו"א זצ"ל שכיפה צריכה לכסות את רוב ראשו, לא התכוון לומר שמן הדין צריך שיעור זה, אלא אמר כן רק למגדר מלתא, כלומר, שבגלל שהכיפה מעידה על מצבו הרוחני, צריכים שיעור זה. עיי"ש.

ועיין עוד בשו"ת אגרות משה (אורח חלק א סימן א) שכתב שלמעשה הרוצה להחמיר ולחוש לדעת הגרש"ק - צריך לכסות רוב ראשו, שהוא ברוב הכובעים וב'ארמולקעס' הגדולים. אבל לדינא אין מחוייבין לחוש לדעתו, כיון שהיא דעת יחיד, ובפרט שהוא רק באיסור ממדת חסידות, אף שעתה שכבר נהגו ישראל - יש לדון בזה כעין איסור, משום שלא היה המנהג להחמיר יותר מהראוי לפי הגמ' והשו"ע, ולכן אם אך מכוסה באופן שנקרא שראשו מכוסה, רשאים לילך ברחוב, ואף לברך, וכמו שעושים כן הרבה, ואין להחשיבם ח"ו לקלים. עיי"ש. ושמעתי מכמה פוסקים שהגדר בזה הוא, אם נראה מכל צדדיו שיש עליו כיסוי ראש - זה כבר מספיק גדול. וא"כ רוב הכיפות בזמננו יש להם גודל כזה, ורק הכיפות הקטנות מאוד שאין רואים אותן מכל צדדיו, כמאן דליתא מי.

ועיין עוד בשו"ע (סימן צא סעיף ד) שמפורש שיד חבירו מהניא לכיסוי הראש. עיי"ש. והרי כף יד חבירו לא מכסה את רוב השערות, וא"כ יש כמעט ראייה מוכרחת שאין צריכים לכסות את רוב הראש (כן ראיתי בשם הגרש"א זצ"ל, ועיין בשו"ת אגרות משה אורח חלק א סימן א, ובשו"ת תשובות והנהגות חלק א סימן יג ג"כ הביאו ראה זו). אמנם עיין בספר דעת נוטה (חלק א דף עה) שהביא ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א לדחות ראייה זו, בגלל שיכול להניח ב' ידיים, ואם ראשו קטן - מכסה גם ביד א'. עיי"ש. ומבואר מדבריו שכאשר השו"ע כתב 'יד' חבירו - הכוונה היא לאופן שראשו קטן, אמנם ודאי אם ראשו גדול יותר צריך שני ידיים מחמת זו שהכיסוי צריך לכסות את רוב ראשו.

צורת הכיפה

הנה עפ"י דין בוודאי שיוציאים ידי חובת כיסוי הראש ע"י כיפה שיש עליה ציורים או שמות של אנשים וכדו', וכן בכיפה העשויה מכל חומר או צורה, ובלבד שמכסה את הראש. אמנם ראוי תמיד לזכור שהכיפה באה להכניס בלבנו ולהביא אתנו לידי יראת שמים לזכרנו שהשינה בכל מקום וכו'. ונראה שאינו עפ"י 'רוח התורה' שהכיפה תשמש ל'פרסומת' למשהו אחר משום תכלית זו, ולרבותה שלא שתמש עם הכיפה בשביל 'סטייל' וכדו' או לכל דבר שאינו קשור לתכלית האמתית של הכיפה. וכנראה שבגלל זה נפוץ מאוד בעולם התורה בזמננו ללבוש כיפה שחורה פשוטה. וגם, בגלל שידוע שצבע שחור משפיע על האדם, וכמבואר בחז"ל (עיין בבידושין דף כ"ב, חגיגה דף טז, ומו"ק דף יד), ודו"ק.

וכבר ידוע בעולם התורה המעשה שאיך עם מרן רשכבה"ג רבי אהרן לייב שטיינגאס זצ"ל, שפעם נכנס אליו יהודי אחד והתלונן שמסרבים לקבל את בנו ל'חיידר' פלוני, מחמת שהוא לובש כיפה בלי 'סרט', וטען לפני ראש הישיבה זצ"ל שזה ממש לא נכון לעשות מזה עסק, וכי מה משנה דבר קטן כזה, שאינו קשור כלל ל'אידישקייט', והרי יש לי בית של תורה וכו'. ענה לו הראש ישיבה זצ"ל בפקחות גדולה, שאם כדברך שזה לא משנה, ואמרה כי ישראל נתנה לו. ואח"כ תחליף לכיפה עם סרט! אה!! אתה רואה שזה כן משנה! ומעשה זה עמוק מאוד. ורואים בעינינו שבדרך כלל אפשר לזהות אדם לפי הכיפה שהוא לובש, כי כל אדם יש לו את הבחירה לבחור איזו כיפה הוא רוצה ללבוש, ובדרך כלל אלו שמלובשים ע"ז ואומרים 'למה כולם צריכים להיות אותו דבר' וכו', או שאומרים 'מה זה משנה! איזו כיפה אני לובש, הם אלו אשר ג"כ בעלי 'השקפה' שונה מעולם התורה וגדולי ישראל זצ"ל ושלטי"א, והם לובשים בדווקא כיפה אחרת כדי להראות זאת, ורואים ש'זה כן משנה', וכמו שאמר מרן ראש הישיבה זצ"ל, ודו"ק.

לתת לעכו"ם לחבוש כיפה

עיין בגמ' (מנחות דף מג.) שאין אדם רשאי למכור טלית מצויצת לעכו"ם, כיון שעלול לצאת תקלה מכך, משום זונה. עיי"ש. וברש"י (שם) דילמא הויה ליה זונה ישראלית, וסבורה ישראל הוא ותבעל לו. לישנא אחרינא, משום זונה עובדת כוכבים, דילמא יהיה ליה הווא עובד כוכבים באתננה, ואמרה כי ישראל נתנה לו. ואח"כ למחשדיה. עיי"ש. עוד סיבה מבוארת בגמ' (שם), שמא יתלוה עמו בדרך ויהרגנו. וברש"י (שם): שמא יתלוה ישראל עם עובד כוכבים זה, וסבור ישראל הוא, דהא יש לו ציצית, ויהרגנו. עיי"ש. והובא בשו"ע (אורח חיים כ סימן ב, ועיין במשנ"ב שם ס"ק ו מהחיי אדם שאין חוששין לטעם דשמא ייהרגנו - בזמנינו. אמנם ביאור הלכה שם הביא מהג"א שחוששים, עיין שם משנ"ב נפק"מ בזה). ודנו הפוסקים אם יש לדמות מיתנת כיפה לעכו"ם לבג' זו. ולדוגמא, אם הגוי הוא 'מלצר' (בקיטרינג של יהודי) באירוע יהודי, או שעובד במוסד יהודי וכדו'. ועיין במשנ"ב בזה בספר חשו"ק חמד (להאגון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א - נדח דף ל). עיי"ש.

ועיין עוד בספר דברי הרב (דף קמג) שהביא שפעם לקחו מורה נכרי ללמוד לימודי חול אחו"צ בישיבה קטנה, ונסתפק המנהל אם נכון הדבר לבקש ממנו שיחבוש כיפה לראשו, כל זמן שהוא נמצא בכיתה עם תלמידיו. ושאלו להג"ר מ'פיינשטיין זצ"ל ואמר שעל הנכרי להתנהג כמו כל שאר האנשים במוסד, וכן לבקש ממנו שיחבוש כיפה. והג"ר א' קוטלר זצ"ל אמר שיותר נכון הוא שבדווקא לא יבקשו הימנו דבר זה, שיש בה עניין של 'הבדלת', ולעשות היכר שרק יהודים חובשים כיפות ולא הנכרים. עיי"ש.

וראוי לציין מה שראיתי מובא מהג"א אביגדר נבנצל שליט"א (עיין בספר סבו ציון דף מט), אם גוי נכנס לכותל בלי כיפה, האם יש לגעור בו. וענה: כן, ובנימוס. כי אם הגוי יכנס בלי כיפה, החילוני שבא אחריו ורואה זאת יכנס גם הוא בלי כיפה. עיי"ש. ועיין בהערה'.

ד. ועיין בספר פניני תפילה (להגר"צ קוק שליט"א - דף סג) ששאל להגר"ש זצ"ל על בחור שמתחזק לשמירת מצוות, אך עדיין אינו מסכים ללבוש כיפה, ואפילו בשעת ברכה, האם יש להימנע מלברך אתו או שעדיף שיברך מאשר שיאכל בלי כיפה. והשיב שיחבה מלברך איתו עד שירצה ללבוש כיפה בשעת הברכה, כלומר, לא לברך איתו בגילוי ראש. ושאלו שוב להגר"ש זצ"ל, מדוע? האם לא יוצא ד"ח כשמברך בגלוי ראש? וענה שיש בזה זדולל בברכה. עיי"ש.

ה. וראוי לציין מה דכתב בספר אוצר הברית (חלק א דף דר) שיש שמלבישים לתינוק כובע לכסות ראשו בשעת המילה, ויש שמכסים ראשו בטליתו של הסנדק. עיי"ש.

ו. ואני הקטן זכר שפעם לאחז ששעשיתי סיום על מסכת גדרים, נכנסתי למרן רשכבה"ג רבי חיים קניבסקי שליט"א לקבל ברכה, ואמרתי לו שלאחרונה עשיתי סיום על מסכת גדרים, והסתכל עלי ושאל אותי: האם קטנים צריכים ללבוש כיפה? ומרן שליט"א התכוון לבג' זו, ודו"ק.

ז. בספר אמת ליעקב (שו"ע דף ה) שאלו להג"ר יעקב קמנצקי זצ"ל אם מותר ללמד לשה"ק לעכו"ם, דהא אין מוסרין ד"ת לעכו"ם, וענה שמטעם זה מותר, שאין זה ד"ת (כלפי הלכה זו), אבל אסור לעשות כן מטעם אחר, והוא, שש"ע שמכיר לשה"ק מראה עצמו כישראל, וכמו שאסור ליתן לו טלית מצויצת. עיי"ש. ונראה שהגאון הג"ל אמר בדבריו על יושבי ארה"ב וחו"ל, כי שם שהעכו"ם אין מדברים לשה"ק ולא

מפלה ראשו, בית המרחץ, רחיצה בים, הנחת תפילין

בזמן שמפלה את ראשו מותר בגילוי הראש (משנ"ב סימן ב ס"ק יא, ועיין בבאר הלכה שם). וא"כ כשיש צורך ללכת בלא כיסוי ראש ומוכח שאינו פורק עול - מותר לילך בגילוי הראש, כגון בבית המרחץ או בכניסתו לים, או כשמוניח תפילין של ראש, וכ"ז נכלל בהיתר של מפלה ראשו (ועיין בשערי תשובה סימן ב ס"ק ג שכתב יסוד זה בשם הבכור שור, ועיין מה שהביא בסוף דבריו לעניין מידת חסידות, אמנם עיין בברכי יוסף שחולק). עיי"ש. ועיין עוד במשנ"ב (סימן כה ס"ק כו, וכן הביא בסימן ב ס"ק יב) שכתב שבעת הנחת התפילין של ראש שיראה שיהיה ראשו מוכסה בטלית, ולא יברך בגילוי הראש. עיי"ש. ומשמע תרתי מדבריו, חדא, שאין לברך ברכה בגילוי הראש. ותרתי, שבעת הנחת התפילין - שהוא קיום מצוה - מותר לקיים המצוה בגילוי הראש, ודו"ק.

ועיין עוד בספר דינים והנהגות (חזו"א - פרק א אות ט) שכתב, כשראש החזו"א זצ"ל בים לבש כיסוי על הראש. עיי"ש. וראים שיש משום מדת חסידות אף באופן זה.

לבישת כיפה בעת השינה

עיין במשנ"ב (סימן ב ס"ק יא בשם הש"ל) שכתב שיש מדת חסידות ללבוש הכיפה בעת השינה בלילה. עיי"ש. ועיין בספר דעת נוטה (חלק א דף עח) שכתב ששמעון ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שלפי מה שהביא המשנ"ב בהמשך את דברי הט"ז שבדמונינו אסור מדינה לילך בגילוי הראש, והיינו משום 'ובחוקותיהם לא תלכו', יתכן ששייך זה גם בעת השינה. עיי"ש. אמנם בספר שו"ת הלכות (סימן ב דין כא) נקט רבינו שליט"א ששינה ליכא איסורא. עיי"ש. ועיין לעיל שהבאנו מהגרש"א זצ"ל והאג"מ שבדמונינו אפילו לדברי הט"ז אין חשש של חוקות העכו"ם.

כיפה קודם נט"י שחרית, לאחר מרחץ, אמירת 'מודה אני' בלי כיפה

עיין בספר הליכות שלמה (תפילה דף קעא) שהביא מהגרש"א זצ"ל שבבוקר המנהג ללבוש הכיפה - אלא שיש להניח בליהל - אפילו קודם נטילה, כדי שלא לשהות בלא כיסוי הראש. וכמו כן בלבישה אחר המרחץ מקדימים לכסות הראש, ואין נוהגין בזמננו להסדר המבואר במסכת דרך ארץ (פרק י) שמתעטפין בסודר על הראש לאחרונה. עיי"ש. וכן ראיתי ידיון בפוסקים שיש צדדים לומר שמותר לומר 'מודה אני קודם לבישת הכיפה' (עיין בשו"ת רבבות אפרים חלק ד סימן ב).

נטילה אם נוגעים בכיפה עם זיעה

עיין בבאר הלכה (סימן קסד ד"ה שיש בהם וכו') שכתב שנראה שנוכן ליהרר מליגע אפילו באיזה בגד שידוע שיש שם הרבה זיעה, כגון בצד התחתון של הכובע המונח על הראש, שיש שם הרבה זיעה מן השיער. עיי"ש. ועיין בספר הליכות שלמה (תפילה דף רמה) שכתב, הנוגע בבגדים שאין לובשים אותם על מקום המכוסה, אף אם מוכללם בזיעה, כגון גרבים או צד הפנימי של הכיפה, אינו צריך נטילה, שכיון שאין זה מקום מוכסה לא גזר ביה רבנן, וחסיד כלכלון בעלמא. עיי"ש. ועיין עוד בערוך השלחן (סימן ד סעיף כא). עיי"ש.

השלכת כיפה לאשפה

ראוי לציין מה דאיתא בספר חוט שני (נושאים שונים סימן כא דף קח) שהביא ממרן פוסק הדור רבי ינסיים קרליץ זצ"ל שכיפה שהייתה על ראשו, מותר להשליכה לאשפה, ואף להשתמש בה תשמיש מגונה, דאין זה חשיב תשמיש דמצוה. עיי"ש. אמנם ראיתי שיש פוסקים שאומרים שיש לכסות אותו לפני השלכתו לאשפה.

לבישת פאה נכרית במקום כיפה

לגבי לבישת פאה נכרית במקום כיפה, יש מחמירין מחמת מראית עין, ויש מקילים (משנ"ב סימן ב ס"ק יב). ועיין בספר אמת ליעקב (ש"ע דף א) שהביא מהג"ר יעקב קמנצקי

זצ"ל שפאה נכרית לאנשים בשביל כיסוי הראש, בודאי זה מעלה, אבל יש לחשוש למראית העין עכ"פ בשעה שמברך ואוכל, דמיחזי כמברך ואוכל בגילוי הראש. עיי"ש.

מי שאין לו כיפה לכסות ראשו

פשוט שתקרה של בית לא מהני לכיסוי הראש (עיין משנ"ב סימן ב ס"ק י). ולכסות עם ידו של עצמו - מהני לענין גילוי הראש, אמנם לילך תחת אור השמים לא מהני, אמנם יד חבירו (שנתנו על ראשו) ולקחת חלק מהבגד של עצמו מהני לזה. (משנ"ב שם ס"ק יא-יב, ש"ע סימן צא סעיף יד).

ובשעת ברכה לא מהני ידו של עצמו (יד וראש חד גופא אינו, ואין הגוף יכול לכסות את עצמו), ויש מקילים בשעת הדחק, אמנם עדיף לקחת חלק מהבגד של עצמו כי בזה מהני לכו"ע. אמנם יד חבירו מהני לצורך ברכה. (משנ"ב שם ס"ק יב, ש"ע סימן צא סעיף יד).

לילך בגילוי הראש לצורך פרנסתו

עיין בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ד סימן ב) שכתב שמעיקר הדין לבישת הכיפה הוא מדת חסידות, ואף שכיון שכבר הנהיגו זה בכל ישראל - לא גרע ממנהגי ישראל קדושים, וודאי לא עדיף ממצוות עשה ממש דלהפסד גדול אינו מחוייב, דאונס ממון הוא אונס לגבי מצוות עשה (ואין חייב יותר מחומש וכו'). וא"כ כל שכן בגילוי הראש שאינו עשה דתורה, ואף לא עשה דרבנן, אלא מנהג טוב, שאונס ממון הוא אונס, והשגת משרה שהוא לפרנסתו הוא הפסד גדול יותר אף מחומש, שאינו מחוייב. אבל שיטת הט"ז שיש איסור במקומותינו שהוא חוק העכו"ם, שא"כ הוא 'לאו', שאונס ממון אינו אונס, וראוי להחמיר כמותו וכו', מ"מ במקום הפסד גדול כזה, יש לסמוך על השיטות שחולקים על הט"ז, ובפרט ממדינתנו בזה"ז שברור שלא מצד חוקיהם עושין זה, אלא משום דכן נפק להו יותר וכו', ולא שהם יושבים בגילוי ראש מצד קביעת איהו חוק, דלכן ליכא בכלל סברת הט"ז. ולכן לכו"ע הוא רק זהירות מצד המנהג הטוב והקדוש לנו, שלא חמיר זה מ'עשה' שהפסד ממון הוא אונס. ולכן יש להתיר להוריד הכיפה במקום הפסד כזה ולילך בגילוי הראש. עיי"ש. ושמעתי מכמה פוסקים, שבאופן זה עדיף לילך עם פאה נכרית על ראשו. (ועיין לעיל במה שכתבנו בעניין פאה נכרית לגבי כיסוי הראש). וכן יצא להתיר בנידון מעין זה - לילך בגילוי הראש - בשו"ת טעם שורק (למורי זקני זצוק"ל - סימן ב). עיי"ש. ועיין עוד בערוך השלחן (סימן ב ס"ק י) שכתב שבמקום ההכרח כמו בערכאות וכו', שמדין מלכותא אין לילך בכיסוי הראש שם, מותר. אף שלא במקום הכרח - מי שרוצה לזכות ביראת ה' ישמור את עצמו מזה וכו'. עיי"ש.

הורדת הכיפה בהליכה למקום שעלול לנזק חילול ה"ב

עיין בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ב סימן דה) שכתב, ובגדר כניסה ל'ניאטעו' (מקום פרוץ, וכוונת שם גם - לילך לראות טרשים), הרי הוא דבר האסור, ואין שייך שיתירו לו להסיר את הכיפה ולהיות בגילוי הראש, ויוסיף עוד חטא על חטאו. ואם השאלה היא באחד שתקף יצרו עליו לילך לשם, ולא ישמע שלא לילך, אולי טוב שיסיר הכיפה, ולא יתיר חילול השם, משום שלא ידעו שהוא יהודי שומר תורה, היא סברה גדולה, אבל רק למכיוון לשם שמים. אבל כיון שרחוק יהודי שאיש שתקף יצרו עליו יכוין לשם שמים, הוא כוונתו באמת רק לזלזל בעוד דבר, גם באיסור גילוי הראש, לכן אין להתיר לו. עיי"ש. אמנם יש לעיין שאפילו אם הוא אינו מכווין לשם שמים, יוצא חילול ה' גדול מזה. אמנם בהרבה ציורים, לבישת הכיפה תמנע אותו מלעשות העבירה, וברוב הפעמים במציאות מצוי שפוחזים וריקים כאלו לובשים כובע, ודבר זה אינו גורם לחילול ה' בפרהסיא (אמנם כובע אינו מכסה פאות ארוכות וזקן ארוך, ודי לחכימא ברמיזה בעלמא), וה' ישמרנו ויציילנו מלדון בשאלות מעין אלו, ועיין בהערה"א.

מצוי שידועים לשה"ק, בזה שייכת בעיה זו. אמנם בארץ ישראל שמצוי מאוד שעכו"ם דובר לשה"ק, שוב אין בעיה זו, וכולם יודעים שיש 'פליפינים' וגם 'ערבים' שעוברים לזקנים וכד' - שידועים עברית, וא"כ שוב לא תהיה הוכחה שהוא יהודי מחמת שמדבר לשה"ק. ואפ"ל שבדמונינו אפילו בחו"ל היה הגאון הנ"ל חוזר בו, מחמת שיש כל מיני אפשרויות אחרות ללמוד לשונות (וכמו באתרים ברשת וכד' או בתוכנית לימודים), וא"כ לא תהיה שום הוכחה שהוא יהודי מזה שהוא יודע לשה"ק, וצ"ע.

ח. וראוי לציין מה שמעמתי על אחד ממגילי הדור זצוק"ל מהדור שעבר, שהיה רשכבה"ג (ושמעתי זאת ממקור נאמן מאוד, מאחד ממשפחתו, והשמעתי את שמו של אותו גדול זצוק"ל, כי לדאונטו יש אנשים פשוטים שלא בינו את עומק העניין, ואת הוראת שמים הנחרתה של אותו גדול זצוק"ל, שכשהיה הולך לישון היה לובש 'בגד תחתון' על ראשו בגלל שזה עמדי יציב וטוב על ראשו שלא ישמט. (הואו בגלל שהיה חבד' אלטס' ותחזיק טוב את הבגד על ראשו. וכנראה שלא הייתה לו אופציה לקנות כיפה ירושלמית וכד' וכמו שמצוי בדמונינו), והיה מנפח ללבוש כיפה גרילה מחשש שמא לרגע או לכמה דקות יהיה ראשו מגולה בשעת השינה, ולא היה יכול לסבול זאת. ומעשה זה הוא נורא ועמוק למדין, ודו"ק.

ט. ובדומה לזה מצאנו בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ד סימן ד) שכתב שאף שמדינא ליכא חיוב ללבוש בגד החיבי בציצית, אלא שאם לבש בגד כזה עובר בעשה אם אין שם ציצית, מ"מ כיון שנהגו כל ישראל ללבוש בגד החיבי בציצית, אסור לשון אדם לעבור על זה, דלא גרע מכל מנהג, אף שלכא בהו גם קיום מצוה, שחיוב לקיים משום שמע בני וכו' ואל תושש תורת אמן, וכש"כ מנהג זה שיש בה גם קיום מצוה. עיי"ש. וראים מדבריו שיש חיוב לכל אדם ואחד ללבוש בגד החיבי בציצית בזמננו, והוא בגלל שכל ישראל קיבלו זאת עליהם בתורת מנהג, וא"כ הוא מחייב מטעם זה. ועיין גם שהסביר, שמבין מאליה למה קיבלו על עצמם מנהג זה, מחמת כמה טעמים. אמנם כאשר עושים 'ספרות' והתעמלות וכדומה, הרבה פוסקים מקילים להסיר את הציצית מחמת שזה לא כבוד להם להזיע בהם וכו', וכנראה גם שזה לא בכלל המנהג שקיבלו על עצמם. אמנם בהנ"ל לגבי כיפה, אפשר בקלות בזמננו ללבוש כיפה מיוחדת שנשארת על הראש בעת הריצה וכו', או ללבוש 'סיכה' על הכיפה (ואין בזה בעיה משום לא ללבוש', על אף שיש פוסקים שהעירו בדבר), או ללבוש כובע וכו'. והנ"ל היראים לדבר ה' מקפידים ע"ז שבעת זמן המשחקים של הילדים לא ישימו את הכיפה ביד וכד', אשרינו מה טוב חלקינו.

י. וראוי לציין מה דאיתא בשו"ת אגרות משה (אבה"ע חלק א סימן נ) שכתב לגבי פריעת ראש אשה אלמנה וכו' שאין לה חיוב מדאורייתא לכסות ראשה אלא מחמת דת יהודית, במקום הפסד מרובה אפשר להקל בשבילה לגלות שער. (ויש פוסקים שחולקים, וסוברים שגם אלמנה או גרושה יש חיוב מדאורייתא).

וראיתו הוא דאיתא בכתובות (דף עב) במשנה שאשה ששוכרת על דת יהודית (מנהגים שחלוקה בהם) ואלה המושגה קוראת לזה 'דת יהודית', עיי"ש במה שהגמ' תירצה. והראיה של הגמ' שפריעת ראש הוא מדאורייתא, מדכתיב גבי סוטה 'ופרע את ראש האשה', ותנא דבי רבי שמעאל, מכאן אזהרה לנכות ישראל שלא יצאו בפרוע כח' מדאורייתא. וברש"י (שם) הביא שני פירושים לבאר את ההוכחה. א) מכך שפורעים את ראשה כדי לנזול - מידה כנגד מידה, מוכח שהדבר אסור לילך בגילוי ראש. ב) מדכתיב 'ופרע', מוכח שעד עכשיו לא היה ראשה פרוע, ואין דרך בנות ישראל לצאת כן, וכן עיקר. עיי"ש. ובת"ר ר' משה זצ"ל שלפי הפשט השני ברש"י משמע דהוא ענין מצוה עליה - ללכת בכיסוי הראש, ולא ענין איסור (כפשט הראשון), רק שממילא נעשה איסור, דהא עוברת על העשה כשהולכת פרועת ראש, ומסיק רש"י שכן עיקר. והחלוק לדינא הוא, דהא הוא איסור - יש לאסור אך להפסד גדול שתפסיד כל ממונה, אבל אם הוא רק חיוב עשה - הוא גם אונס ממון, דיותר ממונש אונס, דבעשה חייב רק עד תומשו. וזהו רק לגבי אלמנה וכו', אף באשת איש שהוא דאורייתא, יש לאסור מספק, ובפירושו לישנא קמו דרש"י שסובר שהוא איסור, שלכן יש לאסור אף להפסד דכל ממונה. אבל באלמנה שהוא רק דת יהודית יש להקל מספק, ודואל לא חמיר מאיסור דרבנן שספק לקולא. ויש גם לומר שאולי דת יהודית הוא רק מדיני מנהג, שאין לאסור באופן שלא מצינו שנהגו, ובמקום הפסד הא לא מצינו שנהגו. עיי"ש. ושמעתי מכמה פוסקים שאם אשה גרושה וכו' אינה מוצאת שידוך בגלל שכל אחד שנפגע עמה מפריע לו שיש לה כיסוי וכו', וז"ל נכלל בהיתר של האגרות משה, בגלל דשלא למצוא שידוך נחשב להפסד גדול יותר מחומש. וצריך מורה הוראה מבינה לזון בשאלה זו, כי יש כיום הרבה פאות שנראות כמו שיער ממש, ונראה שצריך ובזמן של האגרות משה לא היה קיים מצב ואופציה זו, ובודאי שזה תמיד עדיף.

יא. ועיין לעיל שהבאנו סברה מעין זו בשם הגרש"א זצ"ל, שבדמונינו אין הגויים עושים כן אלא מחמת הנימוס וכדומה, ולא מחמת חוק.

יב. עיין בספר עובדות והנהגות לבית ברקס (חלק ד דף קע) שכתב שפעם נסעו חברי הפעילים' לאחד מקיבוצי השומר הצעיר, במטרה לברר אצל הילדים שהושים שם את שמות הוריהם וכתובתם, כדי להשפיע עליהם שיוציאו את ליהיה ממוחזקת ההשגחה הרוחנית, וירשמו אותם לתל"ח"ו. וכל ענין הסתובבן הבחורים מהפעילים' בלי כיפה לראשם כ"ל שלא יחדשו בהם שום שמור תורה. אולם בעת שנתבקשו לאכול חבשו הבחורים כובע כל שהוא לראשם, ונטלו את ידיהם, ועל"כ תפסו אותם מנהל הקיבוץ ושלחו אותם מהמקום. וכשסיפרו זאת למרן הגר"ז זצ"ל (הב"רסקער רב), אמר שהם היו יכולים לאכול גם בלי כיפה ונטילת ידים, ובכלל שיוכלו להציל לידיו ישראל משמך. עיי"ש.

יג. וראוי לציין מה דאיתא בגמ' (דורשין ג, מ"ח ט"ז, חגיגה טז, ערכין ל) שאם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו (ואינו יכול לכופ אותו), ילך למקום שאין מכירים אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה כמו שלבו חפץ, ואל יחלל שם שמים בפרהסיא. עיי"ש. ובתוס' (דורשין שם - בשם ר"ח) כתבו, שח"ו שהותר לו לעבור עכירה, אלא כן אמר, יגיעת דרכים והאכסנאות ולבישת שחורים משברים יצר הרע ומונעים מן העבירה. עיי"ש. אמנם מרש"י (שם) מהממשך דברי הגמ' (שם) שהקשתה מזה שאפילו עובר עבירה בסתר נקרא חילול ה', ותרצה הגמ' שנידון דיון מדובר על שלא מצא לכיף את יצרו, ולפיכך נהג הגמ' עצה זו, משמע מפורש שביצור שלנו הוא כן יעשה את העבירה, ודו"ק.